

שיחת הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת וישב תשס"ה מידת הקנאה - חיוב ושלילה

מדוע זכה דוקא יוסף בבכורה שניטלה מראובן?

"וישמע ראובן ויצלהו מידם, ויאמר לא נננו נפש" (בראשית לז, כא). חז"ל אומרים, שעל שם מעשה זה נקרא ראובן בשמו - "ראובן"; שכשנולד ראובן אמרה לאה ברוח הקודש: "ראו מה בין בני לכן חמי" (ברכות ז, א), שבן חמי (עשו בן יצחק) מכר את בכורתו ליעקב מדעתו, וגם לאחר מעשה לא התחרט על המכירה, אדרבה, הוא זלזל ב"סחורה" שמכר ("יִכְזוּ עֵשׂוּ אֶת הַכֶּכֶה" - בראשית כה, לד), ובכל זאת ברגע שיעקב מפיק תועלת מן הבכורה ומקבל את הברכות מאביו, עשו מקנא ביעקב ורוצה להרגו. "וַיַּעֲבֹתוּ שְׂמֵרָה נָצַח" (עמוס א, יא) - עד היום עשו שונא את יעקב בגלל הבכורה והברכות. לעומת זאת ראובן, לקחו ממנו את הבכורה בעל כרחו בגלל מעשה בלהה, ונתנו אותה ליוסף (עי' בראשית מט, ג-ד ורש"י שם. ועי' דה"א ה, א), ואף על פי כן לא רק שראובן אינו מזיק ליוסף, אלא להפך, הוא משתדל להציל אותו מן האחים שרוצים להרגו!

למה נתן יעקב את הבכורה דוקא ליוסף? מראובן לקח בגלל מעשה בלהה, אבל למה נתן אותה דוקא ליוסף? הגמרא אומרת טעם (ב"ב קג, א), אבל אולי מותר להוסיף בזה עוד דבר: ישנה הרי נקודה משותפת לראובן וליוסף. כל אחד מהם הוא בן לשת י האמהות - לרחל וללאה גם יחד! ראובן הוא בן של לאה, אבל הוא גם בן של רחל, שכן בלילה בו נוצר ראובן, יעקב חשב שהוא עם רחל, וא"כ מצד המחשבה של יעקב, ראובן הוא גם בנה של רחל. וכך גם יוסף. יוסף הרי נוצר אצל לאה, ורק לאחר שלא התפללה שיהיה אצל רחל הקב"ה העביר אותו אל רחל (תרגום יונתן בראשית ל, כא), אם כן גם יוסף הוא בן משותף לשת האמהות. יתכן אפוא שבגלל זה יעקב מעביר את הבכורה דוקא אל יוסף, כי יוסף הוא היחיד מכל האחים שדומה לראובן בענין זה, שגם הוא בן לשת האמהות - רחל ולאה.

מדוע חשוב שהבכורה תעבור דוקא אל מי שהוא בן משותף לשת האמהות? - כנראה בגלל הקנאה שבגית יעקב אבינו. הפסוק הרי מעיד: "ותקנא רחל באחותה" (בראשית ל, א). אין מדובר, כמובן, בקנאה רגילה. הרי רחל סייעה ללאה, במעשה מזהיר באצילותו, להכנס לביתו של יעקב ולהיות צרתה (עי' רש"י שם כט, כה), ואם כן לא שייך שתמצא בנפש גבוהה כזו קנאה מן הסוג השפל והגרוע המוכר לנו. במה א"כ מקנאה רחל? רחל מקנאה במעשיה הטובים של לאה. "אמרה (רחל): אלולא שצדקה ממני לא זכתה לבנים" (רש"י שם ל, א). לא היה קורה דבר כזה, שלא תזכה לכל כך הרבה בנים כשלי אין אפילו בן אחד, אלמלא שלא צדיקה יותר ממני. רחל מקנאה א"כ במדרגתה הרוחנית של לאה. אבל סוף סוף הרי יש כאן קנאה, ולכן, כדי שלא להגביר את הקנאה הזאת, כשיעקב נוטל את הבכורה מראובן, שהוא בן משותף לשת האמהות, הוא מקפיד להעביר אותה לבן כזה שגם הוא בן לשת האמהות, כדי שלא לקחת מאחת האמהות את חלקה במעלת הבכורה ולגרום בכך לקנאה רוחנית נוספת.

קנאת רחל באחותה - משורש קדום

כשנבראו החמה והלבנה ומונו לממשלת היום והלילה, הלבנה מקנאה במלכותה של החמה, וטוענת לקב"ה: "אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד"? ! אומר לה הקב"ה: "לכי ומעטי את עצמך"! (חולין ס, ב). קנאה זו היא השורש לקנאת רחל בלאה. לאה הגדולה היא בבחינת חמה, ורחל הקטנה בבחינת לבנה, ועל כן, אצל לאה לא מצינו שקנאה ברחל, כשם שהחמה לא קנאה במלכותה של הלבנה. להפך, לאה משתדלת מצדה שגם לרחל יהיה בן. היא מוותרת על בן שלה כדי שיהיה בן גם לרחל (עי' רש"י בראשית ל, כא). אבל רחל שהיא בבחינת לבנה, מקנאה באחותה. אמנם היא אינה רוצה לגרוע ממנה ח"ו איזה דבר, היא רק רוצה שגם לה יהיו בנים, אבל סוף סוף יש כאן קנאה.

קנאה זו של רחל בלאה עוברת גם לבני בניהן. משה רבנו הוא מלאה אמנו (משבט לוי) ויהושע מרחל אמנו (משבט אפרים) בן יוסף - במדבר יג, ח), ולכן "פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה" (ב"ב עה, א). אצל משה אין מוצאים קנאה, ואצל יהושע מוצאים. כשאלדד ומידד מתנבאים במחנה, יהושע מבקש: "אֲדַנִּי מִשֶׁה, פֶּלֶאָם!" (במדבר יא, כח) אם משה הוא נביא, לא יתכן שגם אלדד ומידד יהיו נביאים עצמאיים, בלתי תלויים במשה. שבעים האנשים שעומדים בתוך האוהל ומקבלים נבואה ממשה - זה אינו מפריע ליהושע. אבל שאלדד ומידד מתנבאים במחנה כאילו בכוחות עצמם (למרות שהאמת היא שמשה הוא אב לכל הנביאים שלפניו ושל אחיריו), זה גורם ליהושע לקנא: אי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד. כיצד מגיב על כך משה? - "ויאמר לו משה: הַמְקַנָּא אֶתְּהָ לִי? ! ומי יתן כל עם ה' נביאים, כי יתן ה' את רוחו עליהם"! (שם, כט) אמנם יהושע מקנא לכבוד רבו, לא לעצמו ח"ו, אבל משה טוען שגם קנאה זו אינה במקומה. "ומי יתן כל עם ה' נביאים"! הלואי שכל ישראל יהיו נביאים! יהושע ממשך א"כ את דרכה של הלבנה, ומשה רבנו ממשך את דרכה של החמה.

קנאת רחל בלאה בתקופות מאוחרות

כפי שראינו, מדת הקנאה שברחל עוברת בירושה לבני בניה. ואולם אין הכרח שגם ה"לשם שמים" יעבור בירושה. כך מצאנו במידה אחרת - מידת ה"יצאנות" (יציאה מן הבית): לאה אמנו יוצאת מביתה לקראת יעקב אבינו - "ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא" (בראשית ל, טז), ובזכות זה היא זוכה להעמיד את שבט יששכר, שבט של חכמי תורה גדולים יותר מכל שאר השבטים,

"יודעי בינה לעתים, לדעת מה יעשה ישראל" (דהי"א יב, לב. ועי' רש"י בראשית מט, טו). מידת ה"יצאנות" של לאה עוברת בתורשה אל דינה: "וַתֵּצֵא דִינָה בַת לֵאָה לְרֵאוֹת בְּכָנוֹת הָאֶרֶץ" (בראשית לד, א). למה ציין הכתוב "בת לאה" ולא "בת יעקב"? - כי מלאה אמה ירשה מידה זו (רש"י שם). והנה, לעומת ה"יצאנות" של לאה שיוצא ממנה יששכר, מן ה"יצאנות" של דינה קורה מה שקורה עם שכם וחמור. למרות שגם דינה יצאה לשם שמים, "לראות בכנות הארץ", לעסוק בגיור נשים כמו שרה אמנו (רש"י שם יב, ה), התוצאה אצל דינה לא היתה טובה. מדוע? כי שרה אמנו מגיירת את הנשים תוך שהיא שומרת על "כל כבודה בת מלך פנימה" (תהלים מה, יד). "איה שרה אשתך... הנה באוהל" (בראשית יח, ט), צנועה היא (רש"י שם), ואינה יוצאת מן האוהל, גם לא כדי לעסוק בגיור נשים. ואילו דינה יוצאת, ולכן קורה מה שקורה. דינה ירשה א"כ מאמה את מידת ה"יצאנות", אך בלי אותה דרגה של לשם שמים. אצל לאה היציאה היתה הכרחית, מה שאין כן אצל דינה, שלא היתה הכרחית.

[ומכאן הוראה למעשה לימינו, שאין לבנות לשרת במסגרת המכונה "שרות לאומי", כי כפי שראינו, אין לאשה לצאת מן הבית גם לפעילות רוחנית חיובית. אני אומר תמיד, שמי שתומך ב"שרות לאומי" לנשים, מורד במלכות בית דוד. מדוע? שהרי חז"ל אמרו שדואג האדומי ערער על כשרותו של דוד ואמר שכיון שדוד נולד מרות המואביה הוא אינו ראוי למלכות. אמרו לו: והרי הלכה היא "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית", שרק הזכרים המתגיירים מעמון ומואב אסורים לבוא בקהל, אבל הנקבות מותרות. מדוע? שכן הטענה כלפי עמון ומואב היא "עַל דָּבָר אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ אַתְּכֶם בַּחֵם וּבְמִים בְּדָרֶךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרַיִם" (דברים כג, ה), והרי רק דרך איש לקדם, ואין דרכה של אשה לקדם, ולכן רק הזכרים נאסרו ולא הנקבות. אמר על כך דואג האדומי: "היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים". אך הגמ' דוחה זאת ואומרת, שאשה אינה צריכה לצאת כלל מביתה, אפילו לקראת נשים, שנאמר: "כל כבודה בת מלך פנימה", או כפי שדורשת הגמ' ממה שנאמר אצל שרה אמנו: "ויאמרו אלי: איה שרה אשתך? ויאמר: הנה באהל" - דאין דרך אשה לצאת מביתה (יבמות עו, ב ורש"י שם). נמצא, שמי שמחייב "שרות לאומי" לנשים, מורד במלכות בית דוד. כי לדעתו צריכים היו עמון ומואב לקדם גם נשים לקראת נשים, וא"כ גם נשות מואב בכלל הטענה "על אשר לא קדמו" וכו', וממילא גם הן בכלל האיסור של "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'" הנובע מטענה זו, נמצא דוד מלכנו - שמצאצאי רות המואביה - פסול לבוא בקהל, ח"ו (כטענתו של דואג האדומי)].

כך גם לגבי מידת הקנאה. הקנאה שמופיעה אצל רחל בהופעה חיובית, עוברת לבני בניה, אך לא במדרגת ה"לשם שמים" כפי שהיתה אצל רחל. אצל שאול המלך, למשל, מבני בניה של רחל (משבט בנימין), היא מביאה לתוצאות חמורות. שאול מקנא במלכותו של דוד (משבט יהודה, מפני לאה), ומנסה להרוג אותו פעם אחר פעם. דוד, לעומת זאת, לא מקנא במלכותו של שאול ולא מנסה להרגו אלא להפך, מציל את שאול פעם אחר פעם. מְגַלְתֵּת הפלשתי ועד הנסיון (שלא הצליח) להציל אותו במלחמת גלבוה, דוד כל הזמן מנסה להציל את שאול. אסור לנו לזלזל חלילה בשאול המלך, שִׁפְתָּ קוֹל יִצְאָה מִן הַשָּׁמַיִם וְאָמְרָה עֲלָיו "בַּחֲדָר הַיָּם" (ברכות יב, ב). שאול הוא אחד משמונה נסיכי אדם שניהגו אותנו לעתיד לבוא (סוכה נב, ב), והיה מן האמוראים מי שנתבע מן השמים על שדיבר על שאול שלא בדרך כבוד (עי' יומא כב, ב). אבל קיימת אצלו מידה של קנאה שירש מרחל אמו. אצל דוד איננו מוצאים קנאה, רק אצל שאול אנו מוצאים קנאה.

קנאה זו שבה ומופיעה בצעמה חזקה יותר שני דורות אחר כך. ירבעם (מבני רחל, משבט אפרים - מלכ"א יא, כו) מקנא במלכותו של רחבעם מלך יהודה (מצאצאי לאה), לא מוכן שישראל יעלו לירושלים, ולכן מקים את העגלים בבית א-ל ודן (מלכ"א יב, כו ואילך). על זה יש לו אולי תירוץ, שחשב שזוהי סכנת נפשות בשבילו אם ישראל יעלו לירושלים (שם, כז). אבל חז"ל מוסרים לנו בזה דברים נוספים. חז"ל מספרים: "תְּפֹשׂוּ הַקֶּבֶ"ב בַּגְּדוֹ (של ירבעם), ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי (משבט יהודה, מבני לאה) נטייל בגן עדן! אמר לו: מי בראש? [אמר לו:] בן ישי בראש. [אמר לו:] אי הכי לא בעינא (=אם כך, איני מעוניין) " (סנהדרין קב, א). אותה קנאה שאצל רחל היא קנאה של צדקת, אצל ירבעם היא כבר קנאה של רשע. הוא מוותר על גן עדן, ו"זוכה" להמנות על אלה שאין להם חלק לעוה"ב (משנה סנה' ז, א), והכל בגלל קנאה של "מי בראש"... כמו שאמרו חז"ל: "הקנאה... והכבוד מוציאין את האדם מן העולם" (אבות פ"ד מכ"א). יש אפילו שפירשו, שאם ירבעם לא היה שואל "מי בראש", אזי הוא היה בראש, שהרי ה' אמר לו: "אני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן" (הקדים את ירבעם לבן ישי), מפני שבמקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין (ברכות לד, ב), ולכן אם באמת היה שומע בקול ה' ועושה תשובה הוא היה קודם לדוד. אבל כיון שירבעם לא הסתפק בדברי ה' המרומזים אלא רצה לשמוע באופן מפורש שהוא בראש, הפסיד את זכות הקדימה, וה' אומר לו שבן ישי יהיה בראש. אם כך, ירבעם כבר מוותר על הכל. הוא אינו יכול לסבול שבן ישי יהיה בראש. הקנאה מוציאה אם כן את ירבעם גם מהעולם הזה וגם מהעולם הבא. כל בית ירבעם נשמד מהעולם הזה כפי שמנבא לו אחיה הנביא (מל"א יד), וגם לעוה"ב אין לו חלק, והכל מפני שבן ישי בראש!...

מקרים של קנאה גם אצל בני לאה

למעשה, גם אצל בני לאה ניתן למצוא מקרים של קנאה שהוציאה את האדם מן העולם. הנה, בפרשה שלנו, עַר יוצא מן העולם בגלל התאוה, שמנע את תמר מלהתעבר כדי שלא יתמעט יפיה ויהנה ממנה פחות (רש"י בראשית לח, ז), ואונן יוצא מן העולם בגלל הקנאה. "וַיִּבְדַּע אֹנָן כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזֶּרַע" (שם, ט). הבן שיוולד לאונן מתמר יקרא על שם עַר שמת (עי' רש"י שם, ח), ויהיה בזה תיקון לנשמתו של עַר. אונן אינו מסכים לזה, ולכן גם הוא מונע את תמר מלהתעבר. למה? - קנאה! "כואב" לאונן שגם לער יהיה משהו מן הבן שיוולד לו! לאחר שער נפטר מן העולם, אונן הרי היה יכול להיות האבא של מלכות בית דוד, של בית המקדש, של מלך המשיח, של ספרי התנ"ך שנתחברו ע"י דוד ושלמה, תהילים, משלי, קהלת, שיר השירים, כל זה יכול לצאת עכשיו מאונן! אבל הוא מוותר על הכל בגלל קנאה בעַר. גם לי גם לך לא יהיה. אינו מוכן להקים שם לעַר, אפילו במחיר זה שגם לו לא יהיה שם. מה ההגיון בזה? אולי חשב לשאת אשה אחרת חוץ מתמר ולהוליד ממנה בנים שיהיו רק שלו. אבל בכל זאת קשה, מה אכפת

לך להוליד בנים גם מתמר? אם תרצה תשא אחר כך עוד אשה! אבל לא, הקנאה אינה נותנת. הקנאה לא להקים לאחיו שם מוציאה אם כן את אונן מן העולם, מן העוה"ז ומן העוה"ב גם יחד.

מוציאים עוד קנאה של בני לאה בפרשתנו - הקנאה של האחים ביוסף. גם כאן הקנאה היתה עלולה להוציא את האחים מן העולם מהר מאד. אם היו הורגים חלילה את יוסף, היו מתים ברעב בשבע שנות הרעב. ע"י שלא הרגו את יוסף, היה מי שהציל אותם מן הרעב. אמנם הקנאה של האחים היתה קנאה רוחנית. האחים חששו למהדרה נוספת של מה שקרה בשני הדרות הקודמים. לאברהם אבינו היו כמה בנים, ורק אחד מהם נבחר לרשת את ארץ הקודש ולהיות ממשיך המורשת הרוחנית של אברהם, וישמעאל ובני קטורה - נדחו. דור אחר כך, שוב אותו דבר: משני בניו של יצחק, רק יעקב נבחר לרשת את ארץ ישראל ולהיות ממשיך המורשת הרוחנית, וְעֵשָׂו - נדחה. אחי יוסף סבורים א"כ (בגלל הדיבה שספר עליהם לאביו ובגלל החלומות שחלם), שיוסף מתכנן גם הוא לעשות כך, לְנַשֵּׁל את אָחָיו מן הירושה הרוחנית של שלושת האבות, וליטול אותה לעצמו. הוא לבדו יקבל את כל הירושה הרוחנית של האבות, ויתברך מפי יעקב "הַיְהוּה גָבִיר לְאָחִיךָ", כפי שהתברך יעקב מפי יצחק, והאחים במקרה הטוב יהיו כפופים לו כעבדים (כפי שנראה היה מן החלומות שסִפֵּר להם), ובמקרה הפחות טוב - יורחקו לגמרי מארץ ישראל וְיִשְׁלְחוּ לארץ רחוקה, כפי שעשה אברהם לבני קטורה (בראשית כה, ו. וע"י רש"י שם). על כן הם רואים ביוסף רודף מסוכן, "המתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניהם" (ספורנו שם לו, יח), ולכן הם רוצים להרגו. כמוכּוּן, הדברים לא היו ולא נבראו. יוסף מביא את דיבת אָחָיו אל אָבִיו לא כדי לרדוף אותם, אלא לטו בתם, כדי שיעקב יוכיחם. אבל האחים לא היו מודעים לכך שהקנאה מעוותת את המשפט שלהם ושהשיפוט שלהם אינו נקי. הם חשבו שהם דנים כדין תורה, אבל האמת היתה שנתערבה בשיקוליהם גם מידת הקנאה.

העולם מספר משל על אדם אחד, שהיה נגוע במידת הקנאה בצורה קשה במיוחד. לילה אחד נגלה אליו בחלום מלאך ואמר לו: "שאל מה שתראה ואתן לך. אבל דע לך, שכל מה שתבקש ותקבל - יקבל שכנך כפליים". אמר אותו אדם למלאך: "אם כן, יש לי רק בקשה אחת. הוצא לי בבקשה אחת משתי עיניי..." זהו כוחה של קנאה. הנוגע במידה רעה זו מוכן לאבד את עינו, ובלבד ששכנו יאבד את שתי עיניו...

לעתיד לבוא, מבטיח הנביא: "וסרה קנאת אפרים... אפרים לא יקנא ביהודה..." (ישעיהו יא, יג). משמע שעד אז יִמְשֵׁךְ המצב של הקנאה. מהי העצה למעט בכל זאת את הקנאה עד כמה שאפשר? - לראות את עצמנו כגוי אחד בארץ, כגוף אחד בעל אברים שונים. הרי בגוף גם היתה צריכה להיות קנאה גדולה. כשיש לי עבודה קשה לעשות אני עושה אותה בידים, כשאני צריך ללכת אני הולך ברגלים, וכשיש מאכל טוב אני מכניס אותו לפה!... היתה צריכה להיות א"כ קנאה בין אברי הגוף. מדוע בכל זאת אין קנאה ביניהם? מפני שמרגישים שהכל גוף אחד. א נ י עובד, וא נ י הולך, וא נ י אוכל. ממילא לא שייך שתהיה כאן קנאה. כך גם עם כלל ישראל. אם כל ישראל ירגישו כגוף אחד, לא תהיה קנאה. להרגיש שכלל ישראל זקוק למנהיג במצרים, וכלל ישראל זקוק למנהיג לעתיד לבוא, יוסף מנהיג במצרים, יהודה מנהיג לעתיד לבוא, ואין מה לקנא זה בזה, כי כולם שייכים לגוף אחד גדול. אם ירגישו כך, יהיה טוב לא רק לישראל אלא לעולם כולו, שהרי "ישראל באומות הם בבחינת הלב באברים" (כוהני מאמר ב' אות ל"ו), כל העולם הוא בריאה אחת גדולה שהלב שלה הוא עם ישראל, וכשטוב לישראל - ממילא טוב גם לעולם כולו.

ויש גם קנאה חיובית...

בפרשת השבוע שעבר שמעון ולוי מקנאים את קנאת דינה. אמנם יעקב מוכיח אותם על מה שעשו בגלל הסכנה שהכניסו בה את כל המשפחה, אבל בכל זאת היה יסוד חיובי בקנאה שלהם. הרי קנאתם היתה בין השאר על קדושת ברית המילה. מילה היא הרי ענין רוחני, היא התקרבות והתקדשות בקדושת הקב"ה. ואולם אנשי שכם לא מלו את עצמם כדי להתקרב לה'. כל כוונתם היתה להשתלט על "מְקַנְהֵם וְקִנְיָנָם וְכָל בְּהֵמָתָם" של יעקב ובניו, ממילא היה כאן זלזול בקדושת ברית המילה, שימוש בה לצורך רמאות, ועל זה שמעון ולוי מקנאים.

יסוד זה, הקנאה לקדושת ברית המילה, עובר בתורשה גם לבניו של לוי. פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן מקנא קנאת ה' כמו ששמעון ולוי קנאו. גם הוא מקנא את קנאת ברית מילה, על שזמרי לוקח את המדיניות, ובכך מציל את כל ישראל מכליה, כפי שמעידה התורה: "פינחס בן אלעזר... השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם, ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי" (במדבר כה, יא). את המשך הקנאה הזו רואים גם אצל אליהו לפני אותה דעה בחז"ל שפינחס הוא אליהו (ילק"ש ריש פר' פינחס). אליהו מקנא קנאת ה' בימי אחאב: "קנא קנאתי לה' צבקות אלקי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל" (מלכ"א יט, ז). אמנם במדרש אמרו שה' הוכיח אותו על הקנאה הזאת, אבל יחד עם זה הקנאה של אליהו היתה חיובית, הוא הצליח עם הקנאה שלו להוריד אש מהשמים, לתת גשם לבני ישראל, לסלק את נביאי הבעל, בימי איזבל הרשעה אין נביאים בישראל, מאה הנביאים שנותרים מוחבאים ע"י עובדיה, וזמן קצר אחרי המעשה הזה יש כבר בני נביאים ביריחו ובבית אל. כנראה שמה שאליהו עשה בכל זאת השפיע שכבר לא צריכים הנביאים להסתתר, כבר יכולים ללמוד תורה בגלוי וללמד נביאים חדשים בגלוי.

בדור מאוחר יותר מי שמקנא מבני לאה קנאה טהורה לשם שמים, זה מתתיהו (משבט לוי). כשמתתיהו רואה את היגוני עם היהודי המתיוון הולכים להקריב לעבודה זרה, הוא הורג את שניהם ומכריז "מי לה' אלי", ובניו ועוד צדיקים הולכים יחד איתו, ושאר בני ישראל מתאספים ומכים ביוונים, עד שה' מביא על ידם את התשועה הגדולה, את טהרת המקדש, "חזרה מלכות לישראל יותר על מאתים שנה" (רמב"ם הלכ' חנוכה פ"ג ה"א), והדבר העיקרי - נתבטלו גזרות היוונים שנועדו "להעבירם מחוקי רצונך", וכל יהודי יכול היה שוב לקיים תורה ומצוות ללא הפרעה. לכל זה זכה מתתיהו ע"י הקנאה שלו. זו קנאה שמצילה את

עם ישראל, קנאה לכבוד ה', לא לכבוד עצמו, רק לכבוד שמים, בקנאה כזאת הוא מציל את עם ישראל כמו שפינחס מציל את עם ישראל.

יש שפירשו שקנאה כמו של פינחס, שקיים את הדין של "הבועל ארמית קנאים פוגעים בו", רק קנאים שעושים לגמרי לשם ה' בלי שום שיקול אישי מותרים בה. ולכן לא כל אחד יכול להיות כמו פינחס. הרי הקושי הגדול הוא, איך זה שמשה רבנו לא הרג את זמרי? הרי משה רבנו אינו פחדן. כשהוא צריך, הוא נלחם. הוא אינו מפחד מפרעה, גם לא מעוג מלך הבשן, וא"כ למה כאן משה לא קם ועשה מה שפינחס עשה? חז"ל שואלים כבר את השאלה הזו, ואומרים בזה כמה טעמים. אבל אמרו גם נקודה נוספת: חז"ל אמרו, שזמרי בא עם המדיינית אל משה ואמר לו: "בן עמרם, זו אסורה או מותרת? אם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה לך?" (רש"י במדבר כה, ג) יש כאן חוצפה נוראה כלפי משה רבנו. במקום לפנות בדרך כבוד, "ילמדנו רבנו", זמרי פונה אל משה רבנו בלשון זלזול, "בן עמרם". גם הדברים עצמם שזמרי אומר למשה, הם דברי חוצפה: "אם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה לך?" ברור שהיה למשה תירוץ לקושיה של זמרי: שזו היתה צדקת וזו היתה רשעה, ועוד שמשה נשא את המדיינית לפני מתן תורה וזמרי לאחר מתן תורה. אך החוצפה שבשאלה, יתכן וגרמה למשה לחשוש שאם יהרוג את זמרי, אולי לא יעשה זאת לגמרי לשם שמים. אולי יתווסף לשיקוליו גם רצון לנקמה על העלבון אישי. ומכיון שההלכה היא שרק מי שמקנא קנאת ה' טהורה רשאי לפגוע בבוועל ארמית, ולא מי שעושה זאת מתוך חשבונות אישיים, לכן נמנע משה מלהרוג את זמרי. וגם אם לא חשש לזה וידע שיעשה לשם שמים גמור, אבל ישראל עלולים לומר שהרג את זמרי מפני שהעליב אותו ולא לשם שמים, לכן נמנע משה מלפגוע בזמרי.

לעומת זה, פינחס אינו עושה חשבונות כאלו. אמנם הטענה שטען זמרי כלפי משה פוגעת גם בפינחס, שהרי פינחס הוא בנו של אלעזר שלקח מבנות פוטיאל, ואמרו חז"ל שפוטיאל זה יתרו, וישראל אכן אומרים אח"כ על פינחס: "הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודה זרה והרג נשיא שבט מישראל"?! (רש"י במדבר כה, יא) אבל פינחס מצליח להתגבר על כך, לא אכפת לו מה יאמרו עליו, הוא עושה לשם שמים ומצליח בזה לכפר על בני ישראל. אין לו שום נגיעה אישית, הוא מקנא אך ורק קנאת ה' צבקות. משה יקבל אמנם שכר על הפרישה לשם שמים, אבל פינחס מקבל שכר על הדרישה לשם שמים. הקב"ה מעיד שלולא פינחס היה ח"ו מכלה את בני ישראל בקנאתו, וזה למרות שופטי ישראל עושים משפט בנצמדים לבעל פעור, והורגים כרבע מעם ישראל, ועוד עשרים וארבעה אלף במגפה. אעפ"כ, לולא פינחס הקב"ה היה ח"ו מכלה את ישראל.

הרי שלפעמים הקנאה היא טובה, אלא שצריך לדעת מתי. כשהקנאה היא כולה לשמה, כמו של פינחס ושל מתתיהו, היא טובה. מתתיהו הציל את עם ישראל בקנאתו. לולא מתתיהו, ח"ו היו ישראל מתבוללים ביוונים, ולא היתה חלילה תקומה לישראל. בזכות פינחס, בזכות מתתיהו, ובזכות עוד אנשים נוספים כמותם שקנאו קנאה טהורה לשם שמים, עם ישראל ניצול. אבל קנאה שמעורב בה משהו אישי, זהו חורבן לישראל. על הקנאה הזאת הנביא מבטיח לנו שכבר לא תהיה לעתיד לבוא, "וסרה קנאת אפרים... אפרים לא יקנא ביהודה...". יהיה תיקון שלם, ומלך ה' צבקות בהר ציון ובירושלים, ונגד זקניו כבוד, במהרה בימינו, אמן.